

ПОЗАКЛАСНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК ҐЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ

EXTRACURRICULAR ACTIVITIES OF BOARDING SCHOOLS AS A FACTOR OF PUPILS' GENDER EDUCATION

У статті представлено результати наукових розвідок автора щодо впливу змістової організації позакласної діяльності інтернатних закладів освіти на ґендерне виховання учнів. Розкрито розуміння сутності ґендерного виховання з позиції соціально-педагогічної науки як цілеспрямованого, організованого і керованого процесу засвоєння дітьми ґендерних уявлень, морально-етичних норм у взаєминах обох статей та формуванні ролевих позицій і ґендерних ролей. Актуалізовано мету ґендерного виховання та зосереджено увагу на ключових завданнях, зокрема вихованні особистості, здатної до засвоєння своєї ґендерної ролі й егалітарних цінностей сучасного суспільства.

Наголошується, що позакласна діяльність інтернатного закладу освіти є освітньо-виховним інструментом та чинником ґендерного виховання учнів, адже надає можливості задоволення інтересів і запитів дітей з урахуванням психофізіологічних статевої відмінностей, а також різнобічного розвитку хлопців і дівчат, урахує психологічні особливості вихованців залежно від їхньої біологічної статі.

Охарактеризовано основні напрями, під час яких відбувається ґендерне виховання, зокрема моральний, статевої, трудовий. Підкреслено, що підготовка вихованців до самостійного життя та виконання основних соціальних ролей у процесі цих видів виховання дозволить їм у майбутньому успішно долучитися до міжстатевих взаємин та соціальних ролей.

Доведено, що позакласна діяльність є одним із чинників соціалізації особистості, отже, успіх залежать, серед іншого, від застосування ґендерного підходу в освіті. Адже відсутність родинного виховання та досвіду сімейної соціалізації у вихованців інтернатних установ є причиною відхилень у реалізації ґендерних ролей та становить загрозу фрустрації базових потреб у майбутньому.

Водночас саме позакласна діяльність інтернатного закладу освіти дозволяє активізувати процес ґендерного виховання на основі розвитку правильних ціннісних орієнтирів, творчих здібностей, цікавого спілкування, гуманізації відносин, відповідних ролевих позицій та ґендерних настанов.

Ключові слова: ґендерне виховання, інтернатні заклади освіти, статево-рольова

соціалізація, позакласна діяльність, соціальні та ґендерні ролі.

The results of the author's scientific research on the impact of meaningful organization of extracurricular activities of boarding schools on pupils' gender education have been represented in the article. The understanding of the essence of gender education from the standpoint of socio-pedagogical science as a purposeful, organized and controlled process of children's assimilation of gender ideas, moral and ethical norms in the relationship of both sexes and formation of role positions and gender roles have been highlighted. The purpose of gender education has been actualized. It is noted that the focus is on key tasks, in particular on the education of a person who is capable of mastering his/her gender role and egalitarian values of modern society.

It is emphasized that the extracurricular activities of the boarding school is an educational tool and a factor in pupils' gender education as it provides opportunities to meet children's interests and needs taking into account psychophysiological gender differences, as well as the diverse development of boys and girls with the consideration of psychological characteristics.

The main directions during which gender education takes place, in particular moral, sexual, labour, have been characterised. It is stated that pupils' preparation for independent living and implementation of basic social roles in the process of these types of education will allow them in the future to successfully join intersex relationships and social roles.

It is proved that extracurricular activities are one of the factors of an individual's socialization, and, therefore, success of this process also depends on the application of a gender approach in education. In fact, the lack of family upbringing and experience of family socialization of pupils in boarding schools is the cause of deviations in the implementation of gender roles and poses a threat of frustration of basic needs in the future.

At the same time, the extracurricular activities of a boarding school allow us to intensify the process of gender education based on the development of correct, value orientations, creative abilities, interesting communication, humanization of relations, appropriate role positions and gender attitudes.

Key words: gender education, residential care institutions, gender-role socialization, extracurricular activities, social and gender roles.

УДК 371.671:811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/34-1.27>

Султанова Н.В.,

докт. пед. наук,

професор кафедри соціальної

педагогіки та соціальної роботи

Миколаївського національного

університету імені В.О. Сухомлинського

Постановка проблеми в загальному вигляді. Інтернатні заклади сьогодні, будучи складовою частиною системи освіти в Україні, відіграють важливу роль у виховному процесі базису формування у вихованців системи ціннісних ставлень до світу та до самих себе. Осо-

бливої актуальності у процесі реформування системи освіти крізь призму нової філософії розвитку особистості дитини набуває проблема виховання соціально незахищених категорій дітей, найважливішими завданнями якої є «створення умов для забезпечення їхньої повноцінної участі в усіх

сферах соціальних відносин; формування в учнів соціальних навичок; допомога вихованцям в особистісному та професійному самовизначенні; підготовка їх до самостійного життя в сучасному відкритому суспільстві» [3, с. 1]. Проте соціально-економічні та політичні перетворення, що відбуваються в останні роки в Україні, внесли значні зміни у статево-рольові відносини в усіх сферах соціального буття людини, зумовили зміну статусів жінки і чоловіка в суспільстві, трансформації раніше усталених ґендерних стереотипів тощо. У такому динамічно стрімкому соціально-культурному середовищі сучасне молоде покоління повинне швидко адаптуватися до нових умов, постійно поповнювати свої знання і будувати свої відносини з іншими людьми на засадах толерантності, розуміння, поваги, співучасті і співпраці, що є запорукою ґендерної рівності й культури. Водночас традиційні стереотипні підходи до ґендерного виховання учнів у системі освіти, погляди на ролі, норми та цінності, які суспільство продовжує пропонувати чоловіку і жінці у процесі статево-рольової соціалізації, не можуть і не повинні впливати на перетворення. За таких умов закономерно відбуваються кардинальні зміни у змісті інтернатної освіти: по-новому окреслюються цілі виховання хлопців та дівчат, зміст їхньої статево-рольової соціалізації тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковим підґрунтям для розв'язання проблеми ґендерного виховання учнів в закладах освіти стали праці та дослідження проблем ґендерної психології, ґендерної рівності (С. Вихор, Т. Говорун, Н. Камінська, О. Кізь, О. Кікінеджи, І. Ковальчук, В. Кравець, Т. Марценюк, М. Савченко, О. Цокур та інші), статево-рольової соціалізації (А. Аблітарова, В. Авраменко, В. Васютинський, Д. Ісаєв, І. Ковальчук, Д. Колесов, Я. Коломинський, М. Радзівілова, В. Романова, Т. Шклярова та інші) та її особливостей у вихованців закладів інтернатного типу (Г. Корінна, А. Полянничко).

Серед дослідників проблематики функціонування інтернатних закладів освіти в Україні, висвітлення теоретико-методологічних засад виховання в них дітей варто виділити фундаментальні праці А. Бондаря, В. Вугрича, Ю. Гриця, Б. Кобзаря, А. Макаренка, Б. Мельниченка, Г. Покиданова, Є. Постовойтова й інших. Окремий науковий інтерес для дослідження становлять актуальні дисертаційні дослідження та монографії стосовно функціонування та виховної діяльності інтернатних установ, зокрема В. Покася, А. Наточого, Л. Канишевської, Ж. Петрочко, О. Кузьміної та В. Слюсаренко, у якому розкрито соціально-педагогічні функції установ інтернатного і напівінтернатного типу й умови їх реалізації в Україні.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте сучасна доба реформування системи середньої освіти, необхідність оптимізації діяльності закладів освіти інтернатного типу із причин збільшення та загострення проблем ґендерної дисфорії їхніх вихованців та соціальної дезадаптації учнів не викликає сумніву в актуальності проблеми щодо організації позакласної діяльності дітей з метою їх ґендерного виховання.

Мета статті – виявити та схарактеризувати засадничі аспекти та методологічні тенденції ґендерного виховання учнів у процесі позакласної діяльності інтернатних закладів освіти.

Виклад основного матеріалу. Виховання і навчання дитини відповідно до її статевої приналежності практикується в освітньому середовищі вже досить тривалий час. Вирішальний вплив на виховання молодого покоління представників чоловічої і жіночої статі в усі історичні періоди справляла панівна в суспільстві статева мораль, зміни якої зумовлювали й зміни в характері виховання хлопчиків і дівчат [4, с. 9–10].

Основною метою виховного процесу має виступити формування в кожного вихованця уявлення про себе не просто як про громадянина, який підтримує чинний лад, а як про незалежну особистість, здатну прийняти моральну відповідальність перед суспільством на себе, за інших, за справу [1, с. 21–29]. Відповідальність не лише за себе, а й за розвиток і добробут країни та всього людства зазначено й у Концепції реформування середньої освіти відповідно до Нової української школи [8, с. 19]. Проте чи захоче і чи зможе прийняти на себе моральну відповідальність перед суспільством та всім людством випускник інтернатного закладу освіти, чи зможе соціалізуватися у дорослому житті відповідно до статево-рольових стереотипів, залежить від того, наскільки зміст ґендерного виховання відповідатиме сучасним очікуванням та вимогам громадянського суспільства.

Натепер уже є чимало трактувань терміна «ґендерне виховання», зокрема це:

– «цілеспрямований і систематичний вплив на свідомість, почуття, поведінку вихованців із метою формування в них егалітарних цінностей, поваги до особистості, незалежно від статі, розвитку індивідуальних якостей і здібностей, для їх самореалізації, опанування навичок толерантної поведінки та з метою побудови громадянського суспільства» [2, с. 12];

– «цілеспрямований, організований і керований процес засвоєння дітьми ґендерних уявлень, орієнтація на партнерство в міжстатевій взаємодії та взаємозамінність у виконанні майбутніх сімейних та соціальних ролей» [10, с. 6];

– цілеспрямований, організований і керований процес формування соціокультурних механізмів конструювання чоловічих і жіночих ролей, поведінки, діяльності та психологічних характеристик особистості, запропонованих суспільством залежно від їхньої біологічної статі [12, с. 6] тощо.

Реалізації вищезазначених процесів сприяє забезпечення в освіті індивідуально-диференційного підходу до учнів із позицій статевих відмінностей, дотримання морально-етичних норм у взаєминах обох статей, формування їхніх ролевих позицій. Інакше кажучи, основна мета багатогранного процесу ґендерного виховання дітей у закладах освіти полягає в навчанні хлопців і дівчат ґендерних ролей – моделей чоловічої та жіночої поведінки, не обмежених ґендерними стереотипами, але відповідальних за свої міжособистісні та статево-рольові взаємини в суспільстві.

Ключові завдання ґендерного виховання, на думку В. Кравця, полягають у «формуванні соціальної відповідальності у взаєминах між статями; здатності розуміти інших людей і поважати їх не лише як людей взагалі, але й як представників чоловічої чи жіночої статі; здатності враховувати й поважати їхні специфічні статеві особливості у процесі спільної діяльності; здатності й прагнення оцінювати свої вчинки стосовно інших людей з урахуванням статевої належності; усвідомлення себе представником своєї статі; необхідних навичок спілкування і взаєморозуміння, а також здатності ухвалювати усвідомлені рішення у сфері міжстатевих стосунків» тощо [6, с. 175].

Для закладів інтернатної освіти з метою ґендерного виховання їхніх учнів основними завданнями є виховання особистості, здатної до засвоєння своєї ґендерної ролі й егалітарних цінностей сучасного суспільства. Проте означений процес має обов'язково враховувати особливості психічного розвитку вихованців, складнощів статево-рольової соціалізації та наявності комунікативних бар'єрів.

Як відомо, позакласна діяльність є невід'ємною й обов'язковою складовою частиною навчального процесу інтернатного закладу освіти. Усі напрями виховної роботи, насамперед ґендерне виховання, досить успішно здійснюються саме під час позанавчальної роботи. Вона надає неабиякі можливості для виховного впливу на хлопців і дівчат, для застосування до них індивідуального підходу з урахуванням психофізіологічних статевих відмінностей. Саме в позакласній діяльності вихователь, соціальний педагог або вчитель може вільно спрямувати виховний процес на різнобічний розвиток учнів, на індивідуалізацію, а також зробити акцент на статево належність вихованців.

До організації і проведення позакласної діяльності традиційно долучають працівників інтернатних закладів освіти, зокрема: класних керівників, вихователів, соціальних педагогів та інших. Участь кожного з них в організації і здійсненні позакласної діяльності учнів усіх вікових груп надзвичайно важлива, проте саме соціальні педагоги відіграють у ній чи не найбільшу роль.

Підготовка до суспільного та сімейного життя має відбуватись у сукупності паралельних напрямів виховання: морального, правового, загальносоціального, естетичного, психологічного, господарсько-економічного, у розрізі яких виокремлюються важливі для ґендерного виховання учнів інтернатних установ напрями позакласної виховної діяльності: моральний, трудовий, статевий та інші. Останній напрям традиційно спрямовується «на формування свідомості дитини відповідно до її належності до певної статі, забезпечення умов для її нормального психосексуального розвитку» [5, с. 158].

Для вихованців інтернатних установ, дозвілєва діяльність і вільний час яких дещо обмежені чинниками перебування у відносно закритій інтернатній установі, статево виховання має надзвичайне значення. Адже специфіка умов інтернатного закладу є однією з найбільш суттєвих причин ускладнень у соціалізації та ґендерної вихованості їхніх учнів. Як показує практика, більшість випускників інтернатних закладів освіти не підготовлені до соціальної інтеграції в суспільство та повноцінного самостійного, сімейного життя з урахуванням ґендерних ролей та сучасних соціальних позицій. Під час довготривалого утримання в інтернатній установі в них формується деформоване уявлення про сім'ю та ролі чоловіка і жінки в ній. Такі чинники, як відчуження випускників інтернатних закладів від реальних життєвих проблем, обмеження простору спілкування, регламентація дій, призводять до формування специфічних ґендерних стереотипів та деформації міжстатевих стосунків.

До труднощів улаштування особистого життя, не лише створення, але й підтримки повноцінного функціонування сім'ї, особливо в сучасних умовах, можна додати й відсутність соціального досвіду випускників, умінь і навичок вести спільне господарство, розв'язувати побутові труднощі та завдання. Із цією метою у виховному процесі інтернатних установ чільне місце, як і раніше, належить трудовому вихованню та трудовій підготовці учнів, основними видами якої залишилися самообслуговування, трудове навчання, суспільно корисна праця тощо. Завданнями трудового виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, стали засвоєння знань та набуття вмінь і навичок, необхідних для розвитку і подальшої трудової діяльності, фор-

мування позитивного ставлення до праці, свідомої дисципліни, відповідальності за виконану роботу, бережливого ставлення до речей, уміння працювати в колективі тощо [11]. Отже, трудове виховання – це один із компонентів трудової підготовки учнів, що має значення в їхньому ґендерному вихованні.

Вищерозглянуті напрями позакласної виховної роботи безпосередньо стосуються ґендерного виховання учнів інтернатної установи. Проте, як зазначає В. Кравець, ґендерне виховання пов'язане ще з іншими його напрямками. На думку вченого, «у процесі трудового виховання створюються уявлення дітей про те, що праця людей різної статі має свою специфіку, яка пов'язана з фізіологічними особливостями та історичним аспектом розвитку людини: праця чоловіків передбачає більші фізичні навантаження, ніж праця жінок. Зв'язок ґендерного виховання з моральним виявляється в ознайомленні дітей з елементарними поняттями про мораль, роллю в суспільстві людей різної статі, орієнтації дітей на майбутню соціальну функцію» [6, с. 176].

Позакласна робота педагогічних працівників інтернатного закладу в застосуванні ґендерного підходу має бути спрямованою на підвищення рівня ґендерної вихованості учнів та їхньої статево-рольової соціалізації. Під останньою А. Поляничко та Г. Корінна розуміють «процес спонтанних та спрямованих впливів на особистість дитини, що сприяють її формуванню як представника певної статі з урахуванням відповідних фізіологічних та психосоціальних особливостей» [9, с. 127].

Під ґендерною вихованістю ми розуміємо певний результат засвоєння суми знань із ґендерної проблематики, ґендерної культури, партнерської поведінки на всіх рівнях суспільного життя; формування взаємоповаги, довіри, толерантності до кожної особистості незалежно від статі. Отже, ґендерне виховання учнів інтернатних закладів освіти в позакласній діяльності передбачає створення відповідних організаційно-педагогічних умов та декількох ключових напрямів; вони сприятимуть вихованню різнобічно розвиненої особистості, самостійної, рівноправної незалежно від статі. Результатом позакласної діяльності інтернатних установ має стати сформованість ґендерної вихованості і культури, чуйності та толерантності учнів у міжстатевому спілкуванні, що проявляється в готовності хлопців та дівчат до дорослого життя в суспільстві, шлюбних стосунків та сімейних і професійних ролей, не обмежених стереотипними поглядами.

Як ми бачимо, позакласна діяльність вихователів і вчителів інтернатного закладу має значний виховний потенціал, задовольняє потреби підлітків у спілкуванні, надає їм можливості не

лише для реалізації інтересів, самовизначення, а й для опанування статево-рольової поведінки, формування адекватної ґендерної ідентичності тощо.

Висновки. Ґендерне виховання учнів у позакласній діяльності інтернатного закладу освіти ми визначаємо як цілеспрямований процес впливу на свідомість, почуття і поведінку вихованців, що базується на врахуванні їхніх статевої відмінностей і психолого-педагогічних особливостей підліткового віку, передбачає залучення до різнопланової позакласної діяльності й має на меті сприяння усвідомленню хлопцями і дівчатами приналежності до статі, носіями якої вони є; формування позитивного ставлення до себе та толерантного до представників іншої статі; формування ґендерної культури; засвоєння своєї ґендерної ролі та навичок міжстатевого спілкування.

Проведене дослідження дозволило дійти висновку, що позакласна діяльність із ґендерного виховання – це система певних виховних впливів, взаємопов'язаних один з одним і взаємодоповнюючих один одного в роботі вчителів інтернатного закладу освіти, вихователів та соціального педагога, діяльність яких спрямовується на забезпечення змістовного дозвілля в межах вільного часу учнів та створення цікавої, комфортної атмосфери під час позакласної діяльності з дітьми різної статі з метою формування в них ґендерної вихованості та культури. Адже спеціально організована змістова позакласна діяльність у ґендерному напрямі надасть можливість хлопцям і дівчатам виступати щоразу в новій для себе ролі, опанувати як традиційні, так і сучасні ґендерні ролі.

Зважаючи на вагомість порушеної у статті проблеми ґендерного виховання учнів інтернатних закладів освіти, вбачаємо за доцільне продовжити наукові розвідки щодо розв'язання проблеми їх ґендерного виховання в умовах державних інститутів піклування, максимально наближених до сімейних форм утримання дітей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бех І. Особистісно зорієнтоване виховання. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.
2. Вихор С. Ґендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Тернопіль, 2006. 20 с.
3. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145–VIII. Дата оновлення: 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 17.03.2021).
4. Ковальчук І. Формування готовності майбутніх педагогів до статево-рольової соціалізації учнів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Львів, 2004. 28 с.
5. Коджаспирова Г. Словарь по педагогике. Москва : Изд. центр «Март», 2005. 448 с.

6. Кравець В. Гендерна педагогіка : навчальний посібник. Тернопіль : Джура, 2003. 416 с.

7. Кравець В., Говорун Т., Кікінеджи О. Гендерна соціалізація молодших школярів : навчальний посібник. Тернопіль, 2011. 192 с.

8. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 11.03.2021).

9. Полянничко А., Корінна Г. Особливості статтево-рольової соціалізації вихованців закладів інтернат-

ного типу. *Педагогічні науки: теорія, історія інноваційні технології*. 2018. № 6 (80). С. 120–129.

10. Савченко М. Гендерне виховання дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Умань, 2013. 20 с.

11. Султанова Н. Методологічні аспекти виховного процесу в закладах для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. *Педагогічний альманах*. 2017. Вип. 34. С. 240–247.

12. Цокур О., Іванова І. Гендерне виховання – нагальна потреба сучасної освітньої системи. *Директор школи. Україна*. 2006. № 6. С. 6–13.